

I V A N I V A N J I
JULIJAN

Copyright © 2016, Ivan Ivanji
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

JULIJAN

Sadržaj

1. Smrt me prati od samog početka	9
2. U službi Isusovoj	33
3. Susret sa očevim ubicom	59
4. Car Gal	83
5. Pergamon, Efes, uvod u mistiku	105
6. Poziv na dvor	133
7. Atinski student postaje cezar	153
8. Filozof se pretvara u vojskovođu	185
9. Rezidencija na Seni	213
10. Car je mrtav, živeo car	239
11. Politika i vera u bogove	269
12. Poslednja godina	299
13. Rat u Persiji	329
14. Smrt	359
Porodično stablo cara Konstancija I Hlora	379
<i>O autoru</i>	<i>381</i>

1.

**SMRT ME PRATI
OD SAMOG POČETKA**

Sa Homerom i istorijom svoje porodice upoznao se isuviše rano da bi sve razumeo, ali bio je već dovoljno velik dečak da mu se prva saznanja zauvek duboko urežu u pamćenje. Učinilo mu se da je i sam potomak Tantalovog plemena, da su svi njegovi rođaci, pa i on lično, delovi one iste priče na čijem čelu stoje grčki i ostali bogovi. Svi će patiti, svi će biti ubijeni ili će se međusobno poubijati. Život je nemilosrdan, čovek po prirodi uglavnom zao, sudbina je neizbežna.

Prvo jasno sećanje počinje galamom, batom čizama, zveckanjem čelika. Noć je osvetljena bakljama. Titrava, zlo-kobna, slaba svetlost. Opasne senke po zidovima. Grube ruke ga bunovnog trgnu iz postelje, zajedno sa starijim bra-tom Galom dovlače ga u očevu ložnicu, u koju nikad ranije nije smeo da uđe, tamo zabezeknut, a nem, otac stoji bleđi nego što ga je ikada ranije video u životu. Ne deluje nimalo dostojanstveno, a kamoli oholo, kakvog ga inače pamti, ne brani se, ne diže ruke, prosto dopušta da ga mačevi izbo-du. Njegova se krv proliva po uglačanom patosu od belog mermera, a istovremeno promukao glas na latinskom, koji je Julijan tada loše govorio i razumevao, pita:

„A šta ćemo sa njima?“

„Ne znam. Nemamo naređenja... Pusti ih. Stariji je bolestan i neće dugo, a mališa je dete...“

Leš, raspolućena glava, retka plava kosa krvava, krvava i tunika. Njegov otac.

Kao odrastao čovek sećao se očevog ubistva kao da je to bio san, sećao ga se još i kao car, nije više znao da li je tu noć doživeo baš tako ili mu se slike prikazuju na osnovu onoga što su mu razni ljudi kasnije ispričali. Seća li se zaista tribuna koji mu je darovao život rekavši: „Pusti ih...“? Činilo mu se da tog sredovečnog čoveka crvenog lica, velikog nosa i uzbuđenog glasa bolje pamti nego oca, skamenjenog u tom sudbonosnom trenutku pred smrt, ili njegovo mrtvo telo na hladnom mermeru. Kao imperator koji misli da može da promeni svet, Julijan bi još uvek često govorio:

„Mene smrt prati od samog početka...“

Zna da su mu oca ubili u jednoj od carskih palata u Carigradu, a da je on tada imao samo pet godina. To je izvesno. Ne zna tačno kada je počeo da razlikuje veru u jednoga Boga i Gospoda našeg Isusa Hrista, Spasitelja, od onog verovanja koje će kasnije, kao zreo čovek, a takođe i mislilac, najradije nazivati helenističkim. Nikako više ne zna kada je shvatio da svemogućí raniji car Konstantin, koga su sa gotovo pobožnim poštovanjem nazivali velikim i trinaestim apostolom, nije lik iz legende nego njegov rođeni stric, koga se, doduše, uopšte ne seća, ali govore mu da su ga, kad je imao dve godine, jedanput njemu pokazali. Tako isto mogli su da mu kažu i da je predstavljen Zevsu gromovniku ili bogu nepobedivog Sunca, Heliosu, kome će se docnije najviše posvetiti.

Za njegovog dedu cara Konstancija I, koji je umro daleko pre Julijanovog rođenja, pripovedali su mu da je bio pravdoljubiv, blag i tih čovek, i odličan vojnik. Pitao se nije li to

protivrečnost, biti blag a vojničina. Kasnije se trudio da bude još i više od toga, ne samo blag, nego još i mislilac i pisac, pa opet vladar i ratnik, sve istovremeno – ne prestajući, ipak, da se pita je li to uopšte moguće.

Poreklom iz Naisusa, u ilirskoj provinciji Meziji, njegov deda se rano upoznao sa tadašnjim prefektom Dioklesom, koji će kao car uzeti ime Dioklecijan i reformisati Rimsko carstvo. Konstancije će mu ostati veran do smrti. Dioklecijan ga je postavio za cezara Zapada, docnije i za avgusta, a on je sve prihvatao radosno, ali i poslušno, kao kad poručnika unapređuju u kapetana. Možda su ga zbog toga svi voleli, a uspevali takođe i da ga poštuju. Julijan je rano saznao da istu ličnost retko kad i poštuju i vole. Ljubav je isuviše često čak i smešna i dostojna prezrenja jer je zapravo znak slabosti, a poštovanje obično stekneš samo kad te se boje.

Svoje komplikovano porodično stablo učio je napamet kao poreklo Hristovo sa početka *Svetog pisma* ili međusobne odnose grčkih bogova i polubogova na osnovu *Ilijade* i velikih helenističkih pisaca. Stric Konstantin, zapravo samo polustric po istom dedi, ali ne i po babi, bio je, doduše, najstariji, ali ne i bračni, prema tome dinastički za nasleđe određeni sin dede Konstancija. Konstantin se rodio iz veze sa krčmaricom, stabularijom Jelenom, takođe iz Naisusa, gde je njegov otac bio zapovednik garnizona, ali Dioklecijan time nije bio zadovoljan i naterao ga je da se zvanično oženi Teodorom, ćerkom starijeg po činu sadruga duksa Maksimijana, koji je kasnije postao avgust, car Zapada, da bi se na taj način učvrstio poredak vlasti u Imperiji nazvan tetrarhijom. Konstancije je poslušao kao i uvek i sa Teodorom dobio sinove, prvo Julijanovog oca Julijana Konstancija, pa Dalmacija, Hanibalijana, kao i ćerke Anastaziju, Eutropiju i Konstanciju. Pokazalo se, međutim, da je Konstantin, najstariji, iako

vanbračni sin, bio daleko najenergičniji i očigledno sposobniji čak i od svog oca, a pogotovo od svoje polubraće. A da bi ispoljio sposobnost, čovek nije smeo biti milosrdan.

U toku decenija pre Julijanovog rođenja odnosi unutar dinastije razvijali su se kao da se radi o borbi bogova sa Olimpa protiv titana, samo što su ovde učesnici zbivanja bili smrtnici, koji su mogli da budu i jesu bivali ubijeni. Konstantin je prvo naredio da se ubije njegov prvorodeni sin Krisp, mladi, daroviti i omiljeni admiral i zapovednik carske flote, koji je rođen vanbračno, kao i on sam, a posle i njegova lepa mlada žena Fausta, majka njegovih sinova, Konstantina II, Konstancija II, Konstansa i ćerki Konstantine i Jelene. Posle smrti velikog Konstantina nastala je borba na život i smrt između njegovih sinova, pa je najlukaviji, najspretniji ili najsrećniji među njima Konstancije II, najpre organizovao ubistvo svoje polubraće, braće od strica, pa rođene braće i sada je sam vladao Imperijom.

On je verovatno naredio i ubistvo Julijanovog oca. Ko bi drugi?

Julijan je detinjstvo proveo shvatajući svoj život kao deo mitologije, a istovremeno i kao stvarnost, kojoj pripada lično, jer je znao: ako *njega* mačem poseku, *njegova* će krv poteći, *njega* će boleti, *on* će umreti. Zbog toga se još kao malo dete pitao šta je to smrt.

Nije imao mnogo prilika da se igra sa vršnjacima, za vreme vladavine svog oca nije imao prijatelje, samo učitelje i čuvarе, zbog toga nije mogao da sazna kakav je život van palata, iako je strasno želeo da mu ništa ne bude strano. Valjda je zbog toga kasnije toliko cenio malobrojne prijatelje koje je uspeo da stekne u životu.

Nije imao pojma koliko je običnom čoveku strano da razmišlja o carevima i dinastijama, o bogovima i njihovim

podvizima i intrigama, niti kakav je život van carskih palata. Oduvek je očekivao da će ga iza sna trgnuti galama, zveket gvožđa, bat čizama po mermeru, ali da ga neće odvesti da gleda tuđu ili čak očevu, nego da se suoči sa sopstvenom smrću. Svakodnevno se bojao smrti, svake noći ju je očekivao u polusnu, a možda i u snu. Još kao dete navikavao se na nju, te je zato kasnije mogao da je prezre. A posle izvesnog vremena čak i da pomisli da je pošteđen.

Nije bilo logično to što ga je njegov stariji polubrat avgust Konstancije ostavio u životu. Iako nije od samog početka težio slavi, prestolu, moći, Julijan je rano saznao da je član dinastije, da se ističe pred drugima, da bi možda on trebalo da bude car i gospodar celog poznatog sveta, istovremeno uviđajući da je takvo saznanje veoma opasno i može biti kobno, pa je i zbog toga pokušavao da ga odagna od sebe. Prisutnost smrti u detinjstvu postala je tako intimna i normalna u detetovom životu da se ne bi mogla nazvati strahom. Smrt mu je na neki način bila rođaka, baš kao najstariji polubrat, imperator, gospodar njegovog života.

Konstantin Veliki dozvolio je da carstvom zavlada hrišćanstvo. Sadašnji imperator Konstancije II ponašao se u javnosti kao pobožni hrišćanin. Možda je to zaista bio jednim delom svog bića. Ubice Julijanovog oca, i izvršioci i naredbodavci, ruku ne manje krvavih od junaka iz grčke književnosti i stanovnika Olimpa, takođe su bili vernici onog jevrejskog učitelja iz Galileje, Isusa, sina Josifovog, iz Nazareta. Time je rano određen i odnos deteta Julijana prema veri kojoj su ga učili. Podavao joj se jer je morao, plašio je se jer mu se prikazivala kao pretnja, pokušavao je da je razume, da se utopi u njoj, da se molitvama smiri jer su mu pametni stariji ljudi govorili da tako može i mora. U toku dana, a pogotovo pred noć, pre nego što bi mu san pao na

oči, ponekad je zaista uspevao da se usrdno moli, ali svejedno je osluškivao ovozemaljske glasove, kao da će svaki čas odnekud ponovo doći ubice njegovog oca, najzad i po njega. Kad je dovoljno ostario da bi umeo da mrzi, počeo je da mrzi sve što je bilo vezano za to učenje.

Nije se precizno sećao gotovo ničeg što se zbilo pre one noći. Oca je zamišljao kao mirnog, ćutljivog, otmenog muškarca sporih kretnji, uvek čisto odevenog, dobro namirisano, u togi pažljivo nameštenih nabora. Velike gestove sebi nije dozvoljavao ni prema sinovima. Možda je zaista takav i bio. Niko ko ga je poznavao nije bio spreman da priča o njemu. Moglo je biti opasno sa simpatijama govoriti o čoveku koga je gospodar osudio na smrt.

Julijanova majka je umrla tri meseca posle njegovog rođenja. Zbog toga je ona takođe mogla biti samo deo priče o njegovom najranijem detinjstvu i poreklu, koju je čuo od drugih. Život napolju mogao je biti prašuma, ali on je veoma dugo bio kao zver koja nikada nije napustila svoj kavez.

Sve najbitnije o sebi i svojoj porodici, ono što mu se najdublje urezalo u pamćenje, Julijan je saznao od Mardonija. Mardonije je bio evnuh, poreklom Skit, rob Julijanovog dede sa majčine strane, koji je uočio svestrani talenat mladića i naredio da ga podučavaju da bi i sam mogao da postane učitelj, iako su Rimljani njegov narod smatrali varvarskim i primitivnim. Tako je s vremenom postao nadzornik studija Julijanove majke Baziline, a posle i njegovih, Julijanovih.

Mardonijev glas bio je visok, ali ne piskav tenor; govorio je sporo, ali promišljeno, samosvesno, odlučno, s takvim autoritetom da su ljudi zaboravljali – ili nikad nisu ni znali – da je rob. Izgleda da je neko propustio da mu blagovremeno pokloni slobodu, a papirni dokaz slobode tom misliocu

i skeptiku inače nije značio mnogo. U najmanju ruku nije hteo da se ponižava i nekoga moli da mu je podari.

Mardonije je objasnio Julijanu zašto je Gal, koga je ovaj smatrao svojim rođenim bratom, ipak samo njegov polubrat. Njihov otac se prvo oženio bogatom i uglednom rimskom patricijskom ćerkom Galom i s njom mirno živio u Italiji ne mešajući se u politiku.

„Ne verujem da se ičega bojao, na mene nikad nije delovao kao strašljiv čovek. Tvoj otac, plemeniti Julijane, prosto nije mario za vlast. Možda je pomalo i prezirao svet, nije hteo da se prlja svakodnevnim poslovima...“

Formalno je Julijanov otac Julije Konstancije imao pravo da zahteva da se ogrne purpurom, što je bila oznaka carske vlasti. On je bio najstariji legitimni sin Konstancija Hlora, Dioklecijanovog cezara i naslednika titule avgusta. Konstantin, koji će dobiti epitet Veliki, bio je njegov samo koju godinu stariji polubrat iz očeve ljubavne veze sa krčmaricom iz Naisusa Jelenom, objašnjavao je Mardonije uvek nanovo da bi njegov vaspitanik dobro zapamtio sve rodbinske odnose. Međutim, Julije Konstancije javno nikada nije osporavao Konstantinovo prvenstvo, a verovatno mu ni u sebi nije zavideo dok je posmatrao kako s velikom energijom i surovom doslednošću uspeva da svu vlast prigrabi za sebe. Živeo je sa saznanjem da mu je majka ubijena kao preljubnica. Zajedno sa rođenom braćom, Dalmacijem i Hanibalijanom, sklonili su ga iz dvora u Treverisu, u kojem više nisu bili rado viđeni, otišli su u Galiju, gde su njih trojica studirali na poznatom univerzitetu Galija Narbonensis, slušali predavanja čuvenih retora, pili i jurili lake žene zajedno sa ostalim studentima. Materijalnih briga, naravno, nisu imali, živeli su kao prinčevi, nisu se isuviše mešali sa prostim narodom, samo koliko

im je bilo zabavno, ali još manje u politiku, da ni slučajno ne bi povredili sujetu niti interese svog svemoćnog polubrata Konstantina jer su znali da bi to bilo smrtonosno.

Da nekako sve stoji pod senkom tog opasnog strica Konstantina Julijan je znao oduvek. To je bilo izvesno kao što će na kraju dana pasti večer, a posle noći osvanuti jutro. Nije kao dete svesno razmišljao o tome da su njegov otac, pa zbog toga i njegov brat Gal i on, imali više prava da sebe smatraju vladarom nego taj džin na prestolu, koga su još živog gotovo smatrali i svecem, ali nekako se osećao uzvišenim, valjda i zbog toga što je uvek bio izdvojen, što su ga stražari, posluga, robovi, pa čak i učitelji posmatrali sumnjičavo i nisu sebi dozvoljavali nikakvu intimnost s njim. Nije o tome razmišljao, ali u dubini duše znao je da je tako. Sa takvom protivrečnošću morao je da živi.

Gala je rodila sina, kome je dala ime slično svome – Gal. Porodica se preselila u Vizant, gde je Gala umrla, a Julije Konstancije se ponovo oženio, opet bogatom i uglednom mladom ženom Bazilinom. Brat njenog oca Julije Julijan ranije je bio namesnik Egipta, neko vreme prefekt pretorijanaca kod cara Licinija, a posle ga je preuzeo i sam Konstantin. Taj Julijan je bio u bliskim prijateljskim i daljim rodbinskim vezama sa čuvenim hrišćanskim episkopom Evsevijem, koji je veoma dobro poznao i civilne odnose u Carstvu.

„Ja sam imao čast da budem prvi vaspitač tvoje divne majke, plemeniti moj Julijane“, pričao je stari rob Mardonije. „Bila je lepa, bila je pametna, obdarena svim darovima koje dete čovekovo može da primi. Pevala je, čitala stare pesnike, hodala je kao boginja, a bila blaga prema svakome... Takvi ne žive dugo!“

Bazilina je pred porođaj sanjala da će roditi Ahileja. To je ispričala svom suprugu. Ili stvarno nije osećala prirodne

bolova prilikom porođaja ili je dostojanstveno uspevala da sakrije tegobu trudova.

„Roditelji su ti smatrali da je taj san dobar znak...“, vrteo je stari rob zabrinuto glavom. „Oni su se toliko radovali što si došao na ovaj svet da se nisu ni setili da je Ahilej, doduše, bio veliki junak, ali da je imao težak i kratak život...“

Bajke i legende. Julijan kao dete nije uvek uspevao da razlikuje šta su podaci o njegovoj porodici, kako mu ih je prenosio Mardonije, a šta citati iz *Ilijade*, koju je morao dobrim delom da uči napamet da bi savršeno savladao grčki jezik.

„Sve mi se zbrkalo u glavi“, žalilo se dete.

„Shvatam. Zamisli kako će tek zvučati onom ko nema pojma o međusobnim odnosima u tvojoj porodici i dinastiji. Ali ti si uhvaćen u njenom središtu kao muva u paukovoj mreži!“, govorio je Mardonije. „Ne pomaže ako se budeš koprcao. Pomiri se s tim i snađi se što bolje možeš...“

Brat od strica Konstancije – koga više niko nije nazivao „mlađim“ jer su njegovog dedu Konstancija Hlora, zvanog Bledoliki, polako zaboravljali – primio je k znanju da su Julijevi sinovi Gal i Julijan ostali u životu. Kad je već bilo tako, trebalo je i da se stara o njima. Pomislio je da je možda čak i dobro što su živi, nije želeo da se orgija ubijanja svih rođaka neposredno poveže s njim, koji je insistirao na tome da sebe prikaže kao bogobojažljivog hrišćanskog vladara. Nije, naravno, smeo ni da nabedi vojsku da je sve prinčeve potamanila na svoju ruku jer bi to išlo na račun njegovog autoriteta kao vojskovođe. Bilo je najjednostavnije da o ubijanju potomaka Konstantina Velikog ne kaže ama baš ništa.

Odlučio je za sada samo da razdvoji polubraču i da im pruži različito vaspitanje, a da ih zadrži pod strogim nadzorom. Nije bio čovek koji je kovao planove na mnogo godina unapred, nije bio daroviti državnik, nego samo veoma

sposoban intrigant, pouzdavao se u svoj instinkt, koji ga je kao jedinog od mogućih pretendenata ostavio u životu i time stavio na čelo Imperije.

Julijan nije posebno patio kad su Gala odveli iz njihove palate u Nikomediji i poslali ga u Efes. Imao je tek pet, Gal jedanaest godina, bila je to isuviše velika razlika da bi se zajedno igrali i izmišljali nestašluke. U njegovom svakodnevnom životu gotovo da i nije bilo velikih promena. O tome kako je prisustvovao klanju rođenog oca misliće mnogo više kao zreo čovek. Intimni vaspitač mu je ostao Mardonije, iako se na izričitu molbu cara Konstancija o njemu sve više brinuo i nikomedijski biskup Evseviije, koji se toga rado prihvatio i određivao Julijanove nastavnike za pojedine predmete, grčku i latinsku gramatiku, matematiku, retoriku, veronauku i geografiju.

Princ je bio dobar učenik, isticao se neverovatnim pamćenjem i velikom radoznalošću, ali najviše je voleo da mu uveče pred spavanje Mardonije priča o opsadi Troje i o Odisejevim lutanjima, a naročito o istoriji, o Juliju Cezaru i Oktavijanu Avgustu, o Dioklecijanu i Konstantinu Velikom, a polako, strpljivo, jednostavnim jezikom stari rob je detetu umeo da približi i misli Platona, Sokrata, Aristotela. Julijanu se činilo da taj rob i evnuh Mardonije zna više o svetu i zbivanjima nego episkop Evseviije i svi ostali profesori zajedno. To je relativizovalo njegovo shvatanje o tome ko je šta i gde je istina.

„U vreme cara Dioklecijana sedište Imperije bilo je ovde, u Nikomediji. Ne možeš ni zamisliti koliko je onda bilo življe i lepše!“

„Kako je bilo?“

„Divno...“ Starac se zamislio. „Ali možda je stvar u tome što sam ja bio mlad. Svejedno. Sad je ovde svakako

sve zapušteno. I ova je palata tužna. Nema više one stare raskoši i otmenog sjaja. Manje je ljudi na ulicama i trgovima. Nisu veseli. Nekada je bilo lepo i radosno izlaziti u grad, u parkove, na pijace, mešati se sa ljudima, poći na hipodrom, u pozorište, a sad... Sad se sve premestilo u Carigrad, u Konstantinopolis – Konstantinopolj. Sad je tamo centar sveta.“

„Za mene ne bi bilo nikakve razlike, moj dobri Mardonije. Kada ja mogu da izađem iz palate i njenih vrtova?“

„Imaš pravo. Isuviše te strogo čuvaju.“

Otkad je znao za sebe dečak se navikao da oko sebe ima dvorsku svitu, sluge i sluškinje, posle i nastavnike, a tada još nije slutio koliko je među njima bilo agenata koji su izveštavali carevu tajnu službu o svemu što se događalo, o svakom razgovoru u njegovoj okolini

Kad bi ipak izlazili u nosiljkama ili kočijama, dečak se divio hramovima starih bogova, hrišćanskim crkvama, javnim kupatilima. Pred njim bi uvek hodali ćutljivi, snažni stražari, pored njega jahao ozbiljan, razgovorima nepriступaćan oficir. Žalio se što ga nikada ne vode u pozorište. Mardonije ga je savetovao:

„Nemoj nikad dozvoliti da te jednoga dana, kad budeš imao drugove, zavedu da stalno juriš u pozorišta i razviješ strasti prema spektaklu. Ponekad može, ali neka ti to ne postane sadržina života. Želiš da doživiš konjske trke? Kod Homera ćeš naći najbolje opise takvih događaja. Uzmi *Ilijadu* i upoznaj se sa igrama u Patroklovu čast. Slušaš kako pričaju o pantomimi? Pusti ti njih, ako uzmeš Odisejeve pustolovine naći ćeš na igre Peaka, što više priliči muškarcima. Tamo ima dosta toga i o pevačima i sviranju na liri. I opise drveća i bilja naći ćeš kod Homera, sigurno lepše nego što mogu biti pozorišne kulise...“

Jednog dana naišli su na čudan prizor, gomila monaha trčala je za dvojicom starijih ljudi, sustigli su ih i počeli da ih biju pesnicima i motkama.

„Zašto ih ubijaju, moj Mardonije?“, upita Julijan.

„Smatraju da su jeretici!“

„Atanasijevci?“

„Bojim se da jesu. Idemo dalje. Nije to naša stvar.“

„U čemu je njihova jeres?“

„Oni misle da su Isus i Gospod Bog jedno te isto, a ne, kao što je Arije učio, da su oni samo slični i da je svaki otac stvoritelj svoga sina...“

„Kao što je moj otac stvorio mene?“

„Pitaj sveštenike, moj Julijane. O tome ja ne znam dovoljno da bih podučavao jednog princa...“

Život je bio toliko jednoličan da je mladom princu bila prava senzacija kada je dvorska kancelarija, koja je brinula o njihovoj palati, odlučila da se ona renovira. U toku dana donje prostorije su se ispunile radnicima. Njihov rukovodilac bio je hrišćanin Marko, a njega je u stopu pratio živahan dečak, Julijanov vršnjak, koji se zvao Evagrije. Dok je Julijan učio istoriju i gramatiku, Evagrije je posmatrao kako se polažu pločice mozaika na podu hola, podižu skele od drveta, koje je tako lepo mirisalo, da bi se na zidove lepile pločice, kako se skidaju stare i nameštaju nove ograde od kovanog gvožđa. Učio je sve zanate da bi jednom mogao da preuzme posao svog oca. I Julijan je hteo da pomogne svojim rukama. Pokazalo se da je prilično vešt.

„Šta će ti to?“, upita ga Evagrije jednog dana. „Ti ćeš biti nešto veliko. Mi nikada nećemo živeti istim životom!“

„Zašto? Ako budem sveštenik, uvek ću se moliti za spas tvoje grešne duše!“

„Zar bi voleo da budeš pop?“

„Ne, ali po svoj prilici moram da budem. A ti? Nasledićeš svog oca? Bićeš majstor i preduzimač? Zar ti to voliš?“

„Oh, da. Zar ima ičeg lepšeg? Ali šta je sa tvojim ocem? Ko je on i gde je on?“

Iako je bio dete, Julijan je znao da o tome ne treba da razgovara ni sa najboljim drugom. Starmali je odgovorio:

„To je tajna!“

Ponekad je mogao da poseti svoju baku, majčinu majku, još uvek uticajnu, bogatu matronu. Njene vile ovde u Maloj Aziji ni po čemu nisu zaostajale za luksuznim letnjikovcima u okolini Rima. Jednu je čak poklonila detetu zajedno sa imanjem na kom je sagrađena. Iako je od obale bila udaljena više od tri kilometra, iz njene bašte se pružao pogled na pučinu.

Učili su ga kako da obrađuje zemlju, da se brine o lozi, uz pomoć robova zasadio je mali vinograd. Pokazalo se da voli i ume sve, da bi mogao da bude dobar zemljoradnik, dobar vinogradar, dobar majstor i graditelj, ali svejedno učio je lako i pamtio sve što je trebalo. Pa i više od toga. Ponekad je mogao da posećuje Evagrija u njegovom domu. Nekoliko soba bilo je dograđeno uz prostrane radionice. Ti časovi igre sa vršnjakom zapravo su bili Julijanovo detinjstvo.

Upoznao je starijeg imenjaka, babinog rođaka Julijana, znao da je on bio prefekt pod Licinijem i Konstantinom. Jednostavnosti radi zvao ga je ujakom, iako mu je zapravo bio deda-ujak.

„Zar oni nisu bili neprijatelji?“, pitalo je dete. „Zar Konstantin nije naredio da se Licinije ubije? Zar ti nije smetalo da služiš prvo jednom, pa drugom? Ko je od njih bio u pravu?...“

„Nećemo o tome. Možda kad budeš stariji, imenjače moj mladi...“

„Da li je opasno biti car? Ili je još opasnije biti u blizini imperatora?“

„Kao što vidiš, ja sam dvojicu preživeo.“

„Ujače, da li je istina da su cara Konstantina otrovali po naređenju njegove polubraće jer je on bio vanbračni sin svog oca, mog dede, a oni legitimni naslednici?“

„Ko to kaže?“

„Priča se...“

„Ne znam ko može da ti govori takve gluposti. Nemoj nikada, nikom, ništa da veruješ na reč...“

„Da li je moj rođak naredio da se ubije moj otac?“

Julijan stariji se uplašio i gotovo istim glasom ponovio pitanje:

„Ko to kaže? Ja ti savetujem da se pomiriš sa sudbinom i nikada ne postavljaš pitanja na koja odgovora nema... Čitaj *Sveto pismo*, kao što ti otac Evsejije savetuje, i čitaj Homera...“

Čitao je. Više od suvih reči značila mu je priroda, a najviše pogled sa brežuljka na zalazak sunca.

Shvatiti komplikovane porodične odnose Konstantinovog plemena dosta je teško, ali je neophodno da bi se razumele sve intrige, sva ubistva. Otežavajuća okolnost je što mnogi njeni članovi imaju slična, poneki čak i ista imena. Pisac istorijskog romana ima tu prednost što mu je na neki način poklonjena ekspozicija, ali muku muči sa ponekim podatkom koji izbeći ne može, iako stvara nepotrebne zaplete. Fakti su kao miljo-kazi na „carskom drumu“ po kojem priča mora da napreduje.

Konstancije Hlor (*Constantius Chlorus*), u Dioklecijano-vo vreme član vladajuće tetrarhije, kao cezar odgovoran za severozapad Evrope, rođen je u Naisusu – današnjem Nišu u Srbiji – oko 250. godine posle Hrista.

Prvog sina, Konstantina (na latinskom *Constantin*) podarila mu je njegova ljubavnica Jelena (sveta Jelena, Helena) u Naisusu, po našem mišljenju 274. godine (neki podaci govore da je Konstantin Veliki rođen 280, drugi čak 285. godine, ali to je svojevremeno zapisano tako verovatno zbog toga što se car u pozne dane svog života trudio da javnost misli da je mladi).

Sa zakonitom ženom Teodorom, iz braka na koji ga je prinudio Dioklecijan, Konstancije Hlor imao je tri sina, Julija Konstancija (*Iulius Constantius*), Dalmacijana (*Dalmatius*) i Hanibalijana (*Hanibalianus*), kao i ćerke Anastaziju, Eutropiju i Konstanciju (*Anastasia, Eutropia, Constantia*).

Konstantin Veliki je iz veze sa robinjom Minervinom imao vanbračnog, prvorodenog sina Priska (*Priscus*), koji je ubijen po očevom naređenju. Tu odluku je Konstantin doneo jer je posumnjao u ljubavnu vezu tog svog sina sa svojom ženom Faustom.

Konstantinova žena Fausta je, inače, bila najmlađa sestra njegove maćeha Teodore.

Fausta je rodila tri sina, zakonite naslednike možda nezakonitog cara Konstantina, Konstantina Mladeg, Konstancija Mladeg i Konstansa, kao i ćerke Konstanciju i Helenu.

Pred kraj života Konstantin Veliki naterao je svoju ćerku Konstanciju (*Constantia*) da se uda za njegovog sestrića Hanibalijana, koga je naimenovao za kralja Jermenije, iako su njih dvoje bili u bliskom srodstvu jer im je Konstancije Hlor bio zajednički deda. Istovremeno je svog još maloletnog sina Konstansa oženio ćerkom svog komandanta garde i najbližeg saradnika Ablavija.

Carstvo je tada podelio tako da je sam zadržao vrhovnu vlast; najstariji sin Konstantin Mladi dobio je na upravljanje

Galiju, Španiju i Britaniju, drugi sin Konstancije Mlađi postavljen je na čelo Male Azije, Sirije i Egipta, a treći, mlađahni sin Konstans postavljen je za poglavara Italije, Afrike i severne Ilirije, dok je Meziju – današnju Srbiju – Trakiju i Makedoniju poverio svom sinovcu Dalmaciju.

Posle Konstantinove smrti 337. godine došlo je do opšteg međusobnog rata svih njegovih potencijalnih naslednika, svih protiv svih, iz kog je kao jedini pobednik izašao Konstancije. On je po svoj prilici na kraju poslao i ubice da uklone njegovog strica Julija Konstancija, Julijanovog oca. Sumnjao je u njega utoliko više što je vezu sa tastom smatrao i te kako političkom. Nije verovao da on zaista nikada nije pomišljao da posegne za vlašću.

Gal (*Gallus*), Julijev stariji sin sa suprugom Galom, rođen je 325, a mlađi Julijan, sa drugom ženom Bazilinom, 331. godine.

Mardonije (*Mardonios*) jeste istorijski potvrđena ličnost, car Julijan ga pominje u svojim spisima. Skiti su narod koji je sa prostora istočnog Irana prešao u predele zapadno od Dona i naselio područja kraj Crnog mora.

Dečak Julijan živeo je u nikomedijskoj palati i na imanjima sa letnjikovcima, bez roditelja, ali okružen brigom babe i rođaka – među kojima su bili episkop Evsevije i bivši prefekt i prijatelj careva, njegov imenjaka Julijan – bez ikakvih materijalnih briga, štaviše, u izobilju i sa ličnim robom, koji mu je bio i učitelj i savetnik, upravitelj njegovog doma i zapravo ličnost u koju je najviše, u koju je jedino i verovao, sa starim evnuhom Mardonijem. Posle će govoriti da je to, zapravo dosta tužno i usamljeničko detinjstvo, bilo srećno, možda čak i da je bilo najbezbržiiji period njegovog života.

Hiroviti car Konstancije koji je vešto, ali velikim delom samo lažima i raznoraznim kombinacijama, uspeo da se oslobodi i braće i polubraće, zapravo svih konkurenata za presto iz svoje i prethodne generacije, sada je želeo da učvrsti svoj položaj na vrhu Imperije. Braću po stričevima ubio je uz pomoć vojske, bolje rečeno – generalâ. Vrh armije je u njemu video izvršioca testamenta, a time u najmanju ruku na istoku Carstva i naslednika svog oca Konstantina Velikog. Konstancije se trudio da se pretvara da nije bio upoznat sa detaljima pomora. Posle toga je, istovremeno sa braćom Konstantinom II i Konstansom, preuzeo titulu avgusta.

Konstantin mlađi poginuo je u borbi protiv brata Konstansa oko prevlasti u zapadnom delu Carstva, a Konstans na Zapadu u ratu sa uzurpatorom Magnencijem. Sad je Konstancije sebe s izvesnim pravom mogao smatrati jedinim naslednikom svoga oca, utoliko pre što nije bilo nikakvog dokaza o tome da li je i koliko umešan u prevrate smrtonosne za njegovu braću.

Odlučio je da se nipošto ne ugleda na svog dedu, čije je ime nosio, nego na oca. Poverovao je da je Konstantin Veliki svoju silu uveliko zasnivao i na ujediniteljskim elementima vere u jednog jedinog, nevidljivog Boga hrišćanstva. Međutim, spoljni neprijatelji su u dugogodišnjem previranju, krvoliptanju i neslozi braće naslednika videli slabost Rimskog carstva, čija je prestonica sad bila u Maloj Aziji, u Carigradu. Persija je još ranije morala da se sprema za rat plašeći se Konstantinovog napada i sada je sa moćnom vojskom mogla svakog časa iz statusa odbrane da pređe u napad. Konstancije je znao da ovde mora da zadrži najveći deo svojih vojnih snaga. Za to vreme se na Zapadu, u Galiji, general (duks) Magnencije proglasio za cara, dobar deo vojske pošao je s njim, pogotovo legionari sa zapada i severozapada kontinenta, na

kraju je on uspeo da ubije Konstantinovog sina Konstansa i tako zavlada većim delom zapadne polovine Imperije. Na Balkanu se stari general Vetranije takođe proglasio za avgusta, a zapravo je radio po uputstvima Konstancijeve sestre Konstantine. Takođe su i mnoga germanska plemena poverovala da sada mogu da povrate deo svojih teritorija, koje je Konstantin Veliki uključio u svoju Imperiju.

Narodi Carstva više ništa nisu razumeli, ni sve legije nisu znale ko trenutno zapravo vlada. Konstantin Veliki je svojoj deci podario slična imena izvedena iz njegovog, ne bi li tako naglasio jedinstvenost države i vladarske porodice, ali sad se pokazalo da je time samo doprineo opštoj zabuni. Brkali su ih, nisu više znali ko je koga ubio, ko je gde na vlasti. Konstancijeva vladavina nije se činila nimalo sigurnom, nije više imala nikakvog uticaja na razvoj Zapadne Evrope, Zapadne Afrike, pa ni na sam grad Rim koji je još uvek davao ime celoj Imperiji.

U toj situaciji vladar se ponovo setio dva najbliža rođaka, svoje braće od strica Gala i Julijana. Možda ih se pomalo već i pribojavao, a verovatno se nadao da mu ipak mogu i poslužiti, pomislio je da će bar u ponečemu moći da računa na njih kao na svoju krv. Stari episkop Evsevije umro je u Nikomediji, utoliko više je trebalo motriti na Julijanovo vaspitanje. Zbog toga je neočekivano naredio da se dva princa prebace zajedno u Macelum, mali, usamljeni dvorac u Kapadokiji pod planinom Argajosom, najvišim vrhom u Maloj Aziji, koji su raniji kraljevi i carevi koristili samo kad bi kretali u lov. Najbliži grad bila je Kesarija.

Trinaestogodišnji Julijan nije bio potpuno svestan da ne napušta samo svoje drugove, babu i ostale rođake i prijatelje, svoj dosadašnji život, nego i da se iz velikog grada i blizine prestonice seli u potpunu divljinu. To je svakako bio i oproštaj od detinjstva. Radovao se kad je čuo da će opet

biti zajedno sa bratom Galom, ali je malo posle već bio na rubu očaja što će morati da se rastane sa Mardonijem. Rob, a pored toga još i evnuh, nije mogao da mu bude zamena za oca, ali je gubitak tog očinskog prijatelja sad doživljavao svesnije nego sa pet godina ubistvo svog rođenog oca.

„Jevreji svoje mladiće sa trinaest godina proglašavaju punoletnim, lepi moj mladi gospodar!“ rekao je Mardonije. „Želim ti svako dobro. Želim ti pre svega da živiš dugo i da budeš srećan. Vlast ti ne želim. Vidi mene, tvog odanog slugu, a ako smem da kažem, ponekad i tvog učitelja...“

„Ti si mi jedini pravi učitelj!“, pokušao je Julijan da ga prekine boreći se sa suzama.

„Taman posla! Ali, dozvoli da nastavim, ako smem sebe neskromno da pomenem kao mogući primer, vidi! Ja sam poživio dugo, a bio sam srećan, veoma srećan što sam mogao da budem u blizini tvoje plemenite majke i da služim tebi, što sam mogao da vam koristim, a rob sam od detinjstva i unakažen, tako da radosti sa ženama ili dečacima nikad nisam doživio, doduše, tako mi ni zmije ljubomore nisu mogle ništa svojim palacavim jezikom i otrovnim zubima.“

„Jedno još moraš da mi kažeš, dobri Mardonije, jer kad se rastanem od tebe više nikoga neću moći da pitam. Do sada se nisam usudio. Kako je to bilo kad su mi ubili oca? Ne sećam se više jasno. Ne znam šta sam sanjao, a šta se stvarno zbilo. Ti si bio prisutan, zar ne?“

„Jesam.“

„Govori!“

„Da sednemo začas negde u vrtu...“

Krenuli su do klupe od tesanog kamena, neudobne, bez naslona. Stajala je na čistini, usred rondele sa cvećem, bila izložena suncu, ali dovoljno udaljena od ukrasnog žbunja i drveća. Oko njih su zujale pčele. Starac je rukom pokazao

gde da sednu, a dečak primetio kako je pre toga pogledom proverio da li nekoga ima u blizini.

„Misliš li da u palati zidovi imaju uši?“, upita Julijan šapatom.

„Ne znam. Sumnjam u sve što ne znam pouzdano. Ipak se nadam da nas ovde trgovci žitom ne mogu čuti...“

„Kakvi trgovci? Kakvo žito?“

Mardonije se nasmejavao, a to je činio tako retko da je delovalo čudno. Julijan je prvi put primetio da ima loše zube.

„Ti ne znaš ni to, dobri moj mladiću? Narod tajne agente, uhode, dostavljače naziva frumentarima, trgovcima žitom, zbog toga što imaju običaj da se na pijacama umešaju među prodavce i kupce da bi bolje čuli ko šta govori. Tako se širom celog Carstva odomaćilo da pripadnike tajne policije zovu trgovcima žitom. Ja sam te doveo na ovu čistinu jer nas ovde dobro vide, znači da će pomisliti da ništa ne krijemo, a neće moći da prisluškuju.“

„Onda sad možeš da govoriš?“

„Mogu. Nije da nisam očekivao... Verujem da je tako nešto očekivao i tvoj plemeniti otac...“

„Zašto se onda nije sklonio? Zašto nije preduzeo ništa? Da li ti je rekao nešto o tome?“

„On meni? Vidi se da nisi stigao da ga upoznaš. Nikome se on nije poveravao, najmanje jednom robu. Nije me mnogo ni voleo, podnosio me je jer sam na njegov dvor došao sa tvojom majkom, koju je obožavao a tako brzo izgubio. Prosto znam da je strepeo, strepeo od sudbine, ne od smrti, bojavao se za vas, svoje sinove, ali nije hteo da se bori protiv neizbežnog. On bi to smatrao kukavičlukom. Ti se ne sećaš da ste vas dvojica one večeri pre pogibije razgovarali u atrijumu palate?“

„Ne.“

„Ti i ja smo šetali kroz bašte, Julijane, ja sam ti govorio imena cveća i poneke ptice koja bi proletela. Bio si tako

mali... Video si oca kako sedi sa upraviteljem svog imanja i pritrčao mu, iako nije bio običaj da mu dete priđe ako ga on ne pozove. Bio je strog čovek u svakom pogledu, najstroži, doduše, prema samome sebi. Ja nisam prišao, nisam hteo da smetam, pa ni da me tvoj otac grdi što sam dozvolio da mu ti smetaš. Nisam čuo šta ti je rekao, ali te je pomilovao po kosi, privukao k sebi i dugo grlio. Ne sećam se da je ikada ranije bio tako nežan s tobom, a sa Galom verovatno nikada.“

„Pa?“

„Legao si da spavaš kao obično u istoj sobi sa Galom, ja u predvorju. Onda su iznenada upali vojnici predvođeni oficirima koje nisam poznavao. Priznajem da sam se uplašio. Kako ne bih? Izvukli su vas iz postelja, ja sam ostao prislonjen uza zid, ali na mene nisu obraćali pažnju. Mislio sam da će ubiti i vas dvojicu. Imao sam dobro sakrivenu bočicu otrova. Imam je i sada. Nameravao sam da se ubijem. Ipak, radoznao da vidim šta se stvarno događa, odložio sam taj čin, a nisam se usudio ni da otvorim škrinju u kojoj sam čuvao svoje stvari i smrtonosni napitak. Sva sreća! Tako sam, eto, još dugo mogao da ti budem od neke koristi. Moram da ti kažem, oca su ti sasekli. Ne znam ni ko je, niti kuda posle odvuкао njegov leš, ni gde su ga sahranili ili spalili. On nije rekao ni reči. Nije pokušao da se oprostí od vas, svojih sinova, da vam dà još neki savet, da vam kaže koliko vas je voleo. Ti si stajao nasred sobe i plakao, a Gal se okrenuo licem zidu da se ne bi videlo da jeca. Tribun koji je predvodio ubice još mi je doviknuo – ne brini, starče, ako zatreba doći ćemo i po mladunčad!“

Zaćutali su. Neko je prolazio stotinak koraka od njih iza reda visokih čempresa.

„Da li je car Konstancije naredio da mi ubiju oca?“ , pitao je Julijan šapatom.

„Ne znam. Nisam siguran...“

„Govori. Osim tebe niko mi neće reći istinu.“

„Istina može biti prokletstvo. Ne znam da li je ikada blagoslovena, niti da li je dostižna za nas smrtnike. Ali kad me pitaš, reći ću ti šta mislim, reći ću ti nerado, ne zbog toga što bi to moglo biti opasno za mene, jer ja više nisam važan, nikada važan nisam ni bio... Opasno je za tebe. Naglašavam, kažem ti šta mislim jer ne znam. Nezamislivo je da tvoj brat od strica to nije naredio ili bar prećutno odobrio, nezamislivo... Bolje bi bilo da ti nikad nisam morao reći, ali saznao bi pre ili posle da mnogi postavljaju to pitanje. Moraš da živiš s njim. Slušaj, Julijane moj, moraš da živiš sa strašnim saznanjima, ali ne i da uludo pogineš zbog njih. Zar ne misliš da ovo sunce isuviše peče? Heliosa, boga Sunca, ne treba izazivati, biće bolje da se malo sklonimo od njega, a moraš i da se pripremiš za dalek put, želim da nadgledam šta su ti sve spakovali...“

Posle su se samo još jedanput zagrlili pre nego što se dečak popeo u kočiju. Više se nikada u životu nisu videli.

Sinovi Konstantina I (ubrzo posle smrti nazvanog Velikim) Konstantin II, Konstancije II i Konstans (*Constantinus I, Constantius II, Constans*) proglasili su se avgustima 337. godine. Konstantin II poginuo je 340, a Konstans 350. godine.

Ime Kesarija ponela su četiri grada u različitim delovima Rimskog carstva. Kesarija, u čijoj blizini se nalazio lovački dvorac u koji su prognani Čal i Julijan, nalazila se u Kapadokiji, u Maloj Aziji, danas se tu nalazi turski grad Kajseri. Poznatija je Kesarija u Izraelu, u rimsko vreme *Cesarea Maritima*. Kesarija Filipi nalazi se kod brda Hormona na sirijsko-libanskoj granici, kod današnjeg mesta Banijasa, a jedna Kesarija se nalazi na severozapadu Afrike, u današnjem Alžiru.

2.

U SLUŽBI ISUSOVOJ

Iz bašte dvorca sa preobilnim zelenim i šarenim rastinjem pružao se pogled na visoke, snegom pokrivene padine planina. U početku je na dečaka sve delovalo nestvarno. Celim svojim telom se nalaziš usred leta, toplo je, bilje miriše, zuje pčele, ali kad podigneš glavu, pogled se susreće sa zimom, glečerima, snegom prekrivenim vrhovima. Ovde dole vredne ruke robova i stalno navodnjavanje usred stepe stvaraju gotovo nepregledne vrtove sa desetinama vrsta orhideja i drugog cveća, sa stotinama oblika i nijansi boja. A tamo, u ne isuviše velikoj daljini, uz ugašeni vulkan Argajos, penju se šume, pa posustanu, a iznad njih se dižu gole strmine i sivkastobeke, već na prvi pogled opasne ploče večitog leda. Stojiš usred života, usred beskrajnih leja ruža, karanfila, cveća kojem ni imena ne znaš, a posmatra te smrt. Jer, šta bi drugo bili led i sneg naspram životnih livada ako ne smrt? Vrh izgleda da je čas blizu, čas neizmerno daleko, kao što se dečaku Julijanu činila i pučina mora kad bi joj se divio sa terase babinog letnjikovca. Mladi princ je ovde imao vremena da posmatra prirodu, konstatuje njenu raznolikost, divi

se svemu oko sebe, sve dok mu ne bi dosadilo jer bi počeo da razmišlja: jeste, sviđa mi se, ali zašto? Zašto mi se nešto sviđa, a nečeg se gadim? Zašto mi nešto uliva nadu, a nešto drugo strah?

Julijan je imao svoje prostorije odvojene od bratovljevih salonima i salama određenim da im budu učionice. Širok, udoban krevet, svilenu posteljinu. Budili bi ga robovi reči-ma punim poštovanja, ali ne baš ljubaznom intonacijom:

„Vreme je, plemeniti Julijane! Hajde, diži se najzad! Čekaju te! Doručak, pa sport i učenje!“

Rob mu je već izneo očišćene sandale, tuniku i togu. Mali bazen od crnog mermera čekao ga je u kupaonici. Robinje su mu pomagale da nabore toge poravna kako treba jer je trebalo da se pojavi kao princ. Njegova je toga bila ukrašena purpurnim trakama, kao što je to bio običaj kod dečaka iz bogatih porodica, takva se odeća zvala toga preteksta. Kad bi mladić sa oko petnaest godina prvi put oblačio mušku togu – togu virilis – to bi bio povod za malu svečanost koju bi priredili roditelji. Julijan nije imao nikoga ko bi se s pravom pobrinuo za takvu svečanost. Stari običaj organizovao je ipak otac Georgije, vaspitač koga je odredio sam car. Tim povodom su i robovi čašćeni medenim kolačima. Izraz „odložiti dečju odeću“ – *praetextam ponere* – označavao je da je onaj koji oblači belu togu odraslih, togu virilis, postao muškarac. Gal je u Macelum stigao već noseći ruho odraslog čoveka.

Hrana im je bila obilna, raznolika i ukusna. Veliki park dvorca bio je pun stražara, robova, monaha koji su stalno nekuda žurili, a nije se znalo kuda i zašto, pa bi stali samo kad princ prolazi da bi ga učtivo pozdravili. Prinčevi, međutim, nisu smeli da krenu nikuda napolje bez velike pratnje. Ali kuda bi se i išlo kad je do najbližeg grada tako daleko? Brat Gal bi ponekad sa oficirima odjahao u lov. U šumama je